

УДК 347.457 (477)

Є.О. Тупицька,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ, ЩО МІСТЯТЬ В СОБІ УМОВУ ПРО ПОПЕРЕДНЮ ОПЛАТУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню цивільно-правових договорів, що містять в собі умову про попередню оплату, яка одночасно виступає підставою виникнення кредитних зобов'язань, зокрема, відносин комерційного кредитування. Встановлюються особливості змісту таких договорів. Визначається, що предмет договору з умовою про комерційне кредитування утворюють дії однієї зі сторін з надання кредиту у вигляді попередньої оплати та іншої сторони — з передачі обумовленої цим договором речі (надання послуги, виконання роботи). Аргументується, що внаслідок виникнення відносин комерційного кредитування в межах іншого оплатного цивільного договору, останній має містити в собі умови про суму попередньої оплати, строк та порядок надання зустрічного виконання, вичерпні характеристики товарів, робіт і послуг, надання яких становить відповідний спосіб погашення заборгованості.

Ключові слова: позика, позикові зобов'язання, кредит, кредитні відносини, комерційний кредит, відносини споживчого кредитування, аванс, завдаток, попередня оплата.

Постановка проблеми. За загальним правилом, встановленим цивільним законодавством України під час виконання зобов'язання, сторони мають одночасно надавати зустрічне виконання одна одній. Втім, існують випадки, коли такий момент не співпадає і контрагенти по черзі реалізують взаємні права та обов'язки. Так, в умовах економічної нестабільності, учасники договірних відносин (постачальники товарів, підрядники, виконавці послуг) зацікавлені в отриманні попередньої оплати від своїх контрагентів. У зв'язку з цим все більшої популярності у цивільному обороті набувають відносини комерційного кредитування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Поняття «комерційний кредит» дається у ст. 1057 ЦК України [1], відповідно до якого договором, виконання якого пов'язане з переданням у власність другій стороні грошових коштів або речей, визначених родовими ознаками, може передбачатися надання кредиту як авансу, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів робіт або послуг (комерційний кредит), якщо інше не встановлено законом. Інститут комерційного кредитування є новим для вітчизняної системи права тому в сучасній цивілістичній літературі приділяється недостатньо уваги даним відносинам. Надаючи контра-

гентам комерційний кредит у вигляді авансу чи попередньої оплати, учасники цивільного обороту на практиці стикаються з проблемами визначення змісту відповідних договорів та реалізацією їх умов. Зазначене потребує проведення комплексного аналізу особливостей договорів, що містять в собі умову про комерційне кредитування та специфіки їх змісту.

Дослідженням теоретичних та практичних проблем у сфері кредитування займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як М. М. Агарков, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, Л.Г. Єфімова, О.С. Іоффе, Е.С. Компанієць, В.В. Луць, Л.А. Лунц, Д.І. Мейер, Р.А. Майданик, Л.А. Новосолова, О.М. Олійник, О.П. Орлюк, Е.Г. Полонський, Е. Роде, М.Г. Розенберг, Р. Саватьє, Е.А. Суханов, О.А. Флейшиц, Ю.І. Чалий, Г.Ф. Шершеневич та ін. Втім, незважаючи на достатню кількість наукових праць, присвячених дослідженню кредитних правовідносин досі у правовій науці немає визначеності щодо особливостей кредитних відносин, що виникають в межах інших цивільно-правових договорів у зв'язку включенням у них умови про попередню оплату.

Отже, **метою** цієї статті є дослідження відносин комерційного кредитування, що виникають у зв'язку зі здійсненням попередньої оплати, а також встановлення особливостей змісту цивільно-правових договорів, що містять в собі відповідну умову.

Виклад основного матеріалу. Договір, що містить в собі умову про попередню оплату складається з декількох самостійних зобов'язальних правовідносин сторін, пов'язаних однією метою: зобов'язання з надання комерційного кредиту та зобов'язання з передачі речі, виконання робіт, надання послуг. Вказана особливість

обумовлює специфіку змісту відповідного договірної правовідношення. Як відомо, зміст будь-якого цивільно-правового договору (в аспекті договір-правочин) становить сукупність всіх його умов [2, с. 178]. Під змістом договору як правовідношення зазвичай розуміється сукупність прав та обов'язків сторін. М.І. Брагінський пише, що договірні умови є способом фіксації взаємних прав та обов'язків. У зв'язку з цим, коли мова йде про зміст договору, як правовідношення, говорять про права та обов'язки його контрагентів. На відміну від цього, зміст договору-правочину складають договірні умови. Їх фіксаційна роль дозволила протягом певного періоду широко використовувати у законодавстві та літературі, як синонім умов договору його пункти [3, с. 238].

Відповідно до ч. 2 ст. 1057 ЦК України до комерційного кредиту застосовуються ст.ст. 1054-1056 цього кодексу, якщо інше не встановлено положеннями про договір, з якого виникло відповідне зобов'язання, і не суперечить суті такого зобов'язання. Частина 2 ст. 1054 ЦК України також є банкетною і відсилає до положень про договір позики. Таким чином, зміст договору, що містить в собі умову про попередню оплату утворюють умови, притаманні договорам позики і кредиту (в частині комерційного кредитування), а також умови іншого цивільно-правового договору (про передачу товару, виконання робіт, надання послуг), в якому таке кредитування виступає способом розрахунків за взаємними зобов'язаннями.

Загальноновизнаним є висновок, що істотними умовами будь-якого договору є умови про предмет договору, умови, що названі законом як істотні чи необхідні для договорів даного виду, а також всі умови, стосовно яких

за заявою однієї із сторін має бути досягнута згода (ст. 628 ЦК України). Предмет договору, що містить в собі умову про попередню оплату становлять дії його учасників з надання кредиту у вигляді авансу та погашення утвореної заборгованості шляхом здійснення у встановлений строк обумовлених договором дій (передати речі, надати послуги, виконати роботи).

Звідси виникає питання, чи може боржник, у випадку невиконання кредитором свого обов'язку з надання кредиту (здійснення авансового платежу), примусити останнього до вчинення відповідних обумовлених договором дій? Очевидно, якщо сторони уклали договір купівлі-продажу з умовою про попередню оплату, до таких відносин застосовуються положення ст. 693 ЦК України, де визначається порядок передоплати за товар. Відповідно до абзацу другого частини першої вказаної статті, у разі невиконання покупцем обов'язку щодо попередньої оплати товару застосовуються положення ст. 538 ЦК України. Із цього випливає, що продавець за договором купівлі-продажу з умовою про попередню оплату товару має право звернутись до покупця з вимогою про своєчасне внесення на його користь обумовленого договором авансового платежу, а в разі не виконання контрагентом такого обов'язку, має право застосувати до покупця міри цивільної відповідальності (включаючи стягнення неустойки) за невиконання покупцем обов'язку з попередньої оплати лише у випадку, якщо сам продавець виконає свій обов'язок з передачі товару покупцеві або відмовиться від договору [2, с. 314].

У науковій цивілістичній літературі досить активно обговорюється проблема примусового виконання боржником прийнятих на себе зобов'язань.

Так, наприклад, відомий давній спір між Г.Ф. Шершеневичем та І.А. Покровським щодо меж примусу боржника до належного виконання зобов'язання [4, с. 442; 5, с. 242]. Г.Ф. Шершеневич зазначав, що боржник взагалі не може примушуватись до виконання зобов'язання в натурі, його обов'язок полягає у відшкодуванні збитків, спричинених таким невиконанням. На думку І.А. Покровського, примус до виконання має місце, коли це є доцільним з точки зору господарського життя, а також є технічно можливим.

Розглядаючи можливість і доцільність примусового стягнення суми авансового платежу слід зазначити, що внесення учасником зобов'язання суми авансу так би мовити «відкриває» виконання договору. Це означає, що у разі примусового стягнення суми авансу сторона, на користь якої відбулось таке стягнення, відтепер сама зобов'язується до виконання зустрічного обов'язку — передати товар, виконати роботи, надати послуги тощо. І навпаки особа, що внесла аванс, зобов'язується прийняти від контрагента належне виконання зустрічного обов'язку. Таким чином, на боржника накладається подвійний обов'язок вчинити дії, яких він бажав уникнути — сплатити аванс, а також прийняти завідомо непотрібний йому товар, роботу, послугу. Вбачається що це не справедливо по відношенню до боржника, оскільки він може уникнути виплати авансу шляхом відшкодування нанесених кредитором збитків або сплати неустойки.

Досягнення сторонами згоди стосовно предмета договору з умовою про попередню оплату передбачає визначення суми комерційного кредиту, строку протягом якого має бути надано зустрічне виконання (передача товарів, виконання робіт, надання

послуг), порядку вчинення таких дій, розмір та порядок виплати позичальником (продавцем, підрядником тощо) процентів за користування комерційним кредитом. Відсутність в тексті договору названих умов надання кредиту не завжди тягне за собою недійсність домовленості сторін про комерційне кредитування. Законодавчі норми статей 1057 та 1053 ЦК України вказують на можливість застосування до правовідносин комерційного кредитування положень Цивільного кодексу про договори кредиту і позики. Щодо останнього, то в ЦК України передбачені диспозитивні норми, що дозволяють встановити майже всі з зазначених вище умов договору позики (строк, порядок виконання, розмір і порядок сплати процентів), якщо сторони їх не погодили самостійно.

Разом з тим, слід звернути увагу на положення ч. 2 ст. 1057 ЦК України, відповідно до якої правила про договір позики застосовуються до відносин комерційного кредитування, якщо інше не передбачене правилами про договір, з якого виникло відповідне зобов'язання. Так, наприклад, не завжди до відповідного договору можна застосувати положення про позику, що стосуються процентів за користування наданими коштами (ст.ст. 1048, 1050 ЦК України) [2, с. 319]. Аналіз правил цивільного законодавства щодо окремих договорів дає підставу вважати, що положення про договір позики мають різне значення стосовно кредитних відносин, що виникають в межах купівлі-продажу, підряду, відплатного надання послуг. Попередня оплата товарів (так само як і оплата товарів, проданих в кредит або із розстроченням платежу) достатньо повно врегульована спеціальними правилами про купівлю-продаж (ст.ст. 693-695 ЦК України),

отже необхідність у застосуванні до таких випадків комерційного кредиту будь-яких правил договору позики майже не виникає. Що стосується положень законодавства про договори підряду, виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт, договорів відплатного надання послуг, виконання яких часто пов'язане з авансуванням оплати робіт і послуг, у главах Цивільного кодексу, що передбачають їхнє регулювання, не встановлені спеціальні правила про таке комерційне кредитування. Тому є підстави застосування у таких випадках правил про проценти, що підлягають сплаті за договором позики.

Законодавством прямо передбачено обмеження застосування положень про договір позики і кредиту до відносин комерційного кредитування — коли зазначені положення суперечать сутності зобов'язання, що виступає підставою виникнення комерційного кредиту. Коментуючи це правило Л.А. Новосьолова наводить випадки, коли ціна в договорі встановлюється з урахуванням того, що оплата буде здійснюватись попередньо. Знижка ціни, що буде надана продавцем (виконавцем роботи чи послуги) є формою відшкодування збитків іншій стороні за надання комерційного кредиту [6, с. 123]. Цей приклад пояснює те, що в наведеному випадку надання комерційного кредиту компенсується зустрічним наданням виконання, що тим чи іншим способом знаходить свій прояв у формуванні ціни за товари, роботи, послуги, що в свою чергу виключає можливість стягнення окремої плати за користування комерційним кредитом у вигляді процентів.

Поряд з цим існують і інші приклади суперечностей норм, присвячених регулюванню правовідносин позики, сутності зобов'язань, що

впливає з договору, який має в тому числі ознаки комерційного кредиту. Так, авансування замовником окремих етапів робіт за договором підяду може, відповідно до умов договору, бути формою сприяння підряднику з боку замовника у виконанні робіт (ст. 850 ЦК України). Можливі ситуації, коли договір підяду з умовою використання матеріалів замовника передбачає як альтернативне зобов'язання замовника перерахувати підряднику в якості авансових платежів вартості відповідного матеріалу. Навряд чи будуть відповідати сутності зобов'язання, що впливає з договору доручення, застосування правил про договір позики у випадку, коли довіритель одноразово з видачею повіреному довіреності на здійснення певних юридичних дій від імені та за рахунок довірителя передає останньому грошу суму, що включає у себе як витрати повіреного, пов'язані з виконанням доручення, так і його винагороду.

Говорячи про можливість застосування до правовідносин комерційного кредитування положень глави 71 ЦК України передусім слід звернути увагу на норми, що передбачають строк та порядок виконання позичальником обов'язку з повернення коштів позикодавцю. Так, відповідно до ст. 1049 ЦК України якщо договором не встановлений строк повернення позики або цей строк визначений моментом пред'явлення вимоги, позика має бути повернена позичальником протягом тридцяти днів від дня пред'явлення позикодавцем вимоги про це, якщо інше не встановлено договором. Вбачається, що ст. 1049 ЦК України тут є спеціальною стосовно загальних положень цивільного законодавства про строки та порядок виконання безстрокового зобов'язання.

Якщо договір, що містить в собі умову про попередню оплату визначається сторонами як реальний правочин, до нього застосовуються положення ст. 1051 ЦК України. Відповідно до вказаної правової норми позичальник має право оспорити договір позики на тій підставі, що грошові кошти або речі насправді не були одержані ним від позикодавця або одержані у меншій кількості, ніж встановлено договором. Якщо сторони домовляться, що договір між ними вважається укладеним з моменту внесення кредитором авансового платежу, лише з цього моменту вчинення такої дії відповідний договір буде вважатись юридичним фактом, що виступає як необхідна підстава виникнення певного правовідношення — комерційного кредиту. Отже, лише в цьому випадку можна буде оцінювати такий юридичний факт з точки зору закону, тобто дотримання сторонами у разі вчинення відповідного правочину всіх вимог, що висуваються до неї законодавством.

Також вбачається правомірним застосування до відносин за договором з умовою про попередню оплату правила про цільове використання наданих коштів. Зрозуміло, що відповідне кредитне зобов'язання завжди становить собою спосіб здійснення розрахунків за конкретні товари, роботи і послуги. Зважаючи на це, багатьма правниками робиться висновок, що правовідносини комерційного кредиту завжди носять цільовий характер. Втім, убачається, що надання кредиту у вигляді попередньої оплати може мати і спеціальну мету — вчинення позичальником необхідних кредиторів дій. Отже, якщо сторони в договорі з умовою про комерційне кредитування спеціально встановили мету, у зв'язку з чим здійснюється авансовий платіж і на що такі кошти, отримані позичаль-

ником (продавцем, підрядником тощо), мають бути використані, на нашу думку, кредитодавець, відповідно до ч. 3 ст. 1056 ЦК України, у разі порушення позичальником встановленого договором обов'язку цільового використання кредиту має право також відмовитись від подальшого кредитування позичальника за договором.

Із зазначеного можна зробити такі **висновки**. Цивільно-правовий договір, що містить в собі умову про попередню оплату є підставою виникнення відносин комерційного кредитування. Предмет такого договору утворюють дії кредитодавця (покупця, замовника, тощо) з надання кредиту у вигляді авансу (попередньої оплати) та дії позичальника (продавця, підрядника та ін.) з передачі обумовленої цим договором речі, надання послуги, виконання роботи. У зв'язку з тим, що умова про комерційний кредит міститься в іншому оплатному цивільному договорі, в його предметі мають бути обумовлені: сума попередньої оплати, строк та порядок надання зустрічного виконання позичальником, вичерпні характеристики товарів, робіт і послуг, що надаються позичальником: кількість (товарів), обсяг (робіт, послуг), комплектність, асортимент, тара, упаковка (щодо товарів), якість товарів, робіт, послуг), проценти за користування комерційним кредитом, а також, за необхідності — цільовий характер комерційного кредиту.

До відносин комерційного кредиту застосовуються положення про дого-

вори позики і кредиту. Так, якщо сторонами не встановлений розмір процентів за користування комерційним кредитом, строк надання зустрічного виконання позичальником, такі умови визначаються нормами закону, присвяченими регулюванню відносин позики. Якщо авансовий комерційний кредит визначений сторонами як реальний, він може бути оспорений у зв'язку з тим, що кредитодавець насправді не передав позичальнику суму авансового платежу, отже договір не був укладений. За аналогією з кредитним договором відносини комерційного кредитування завжди є оплатними і укладаються в письмовій формі. Надання кредиту у вигляді попередньої оплати може мати спеціальну мету — вчинення позичальником необхідних кредиторів дій за рахунок авансового платежу. Встановлення обов'язку цільового використання суми наданого кредиту може передбачати покладання на позичальника обов'язку забезпечення кредитору можливості здійснювати контроль за цільовим використанням наданого авансу.

Якщо договір про надання комерційного кредиту шляхом вчинення попередньої оплати визначений сторонами як реальний правочин, то у разі невиконання кредитором обов'язку зі здійснення авансового платежу, до нього застосовуються штрафні санкції у вигляді неустойки, відшкодування збитків, моральної шкоди, а та припинення зобов'язання з комерційного кредитування разом із договором, в межах якого воно виникло.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України : офіц. вид. — К. : Атіка, 2004. — 416 с.
2. Витрянский В.В. Договор займа: общие положения и отдельные виды договора / В.В. Витрянский. — М. : Статут, 2004. — 333 с.
3. Брагинский М.И. Договорное право / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. — М. : Статут, 2011. — Кн. 1 : Общие положения. — 847 с.

4. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права : (по изд. 1907 г.) / Г.Ф. Шершеневич ; вступ. ст. Е. А. Суханова. — М. : Спарк, 1995. — 556 с.

5. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права / И.А. Покровский. — М. : Статут, 2001. — 354 с.

6. Новоселова Л.А. Проценты по денежным обязательствам / Л.А. Новоселова. — М. : Статут, 2003. — 192 с.

Тулицкая Е.

Особенности гражданско-правовых договоров, содержащих в себе условие о предварительной оплате.

Аннотация. Статья посвящена исследованию гражданско-правовых договоров, содержащих в себе условие о предварительной оплате, которая одновременно выступает основанием возникновения кредитных обязательств, в частности, отношений коммерческого кредитования. Устанавливаются особенности содержания таких договоров. Определяется, что предмет договора с условием о коммерческом кредитовании образует действия одной из сторон по предоставлению кредита в виде предварительной оплаты и другой стороны — по передаче обусловленной этим договором вещи (оказания услуги, выполнения работы). Аргументируется, что в результате возникновения отношений коммерческого кредитования в пределах другого возмездного гражданского договора, последний должен включать в себя условия о сумме предоплаты, сроке и порядке предоставления встречного исполнения, исчерпывающие характеристики товаров, работ и услуг, предоставление которых является соответствующим способом погашения задолженности.

Ключевые слова: заем, заемные обязательства, кредит, кредитные отношения, коммерческий кредит, отношения потребительского кредитования, аванс, задаток, предоплата.

Е. Tupitska

Features content of civil contracts, which contain a condition of advance payment.

Summary. The article is sanctified to research of civil legal agreements, that contain a condition about previous payment, that simultaneously comes forward as founding of origin of credit obligations, in particular, relations of the commercial crediting. The features of maintenance of such agreements are set. It is determined that the subject of agreement with a condition about the commercial crediting is formed one operating under parties from a grant to the credit as previous payment and other side — from the transmission of the thing (grant of service, implementation of work) conditioned by this agreement. Argued, that as a result of origin of relations of the commercial crediting within the limits of other payment social compact, the last must contain terms about the sum of previous payment, term and order of grant of meeting implementation, exhaustive descriptions of commodities, works and services the grant of that presents the corresponding method of debt liquidation.

Keywords: loan, loan obligations, credit, credit relations, trade credit, relations of the consumer crediting, advance.

